

PROCÉS D'EMMALALTIR EN L'HEROÏNOMANIA JUVENIL

JORDI VILA-ABADAL i VILAPLANA

Psiquiatre

Assessor del Servei de Joventut de
de la Diputació de Barcelona

Malgrat l'interès de molts metges i «adlâters» a voler medicalitzar el fenomen de la toxicomania juvenil i concretament l'heroïnomania, no podem tancar els ulls a la realitat i fer passar aquest fenomen pel mateix sedàs que la majoria de fenòmens més concretitzables, que acostumem a anomenar malalties.

Aquests últims també ens entren en el concepte de malaltia, encara que partim del concepte de salut –proclamat ja fa anys, però ben poc assumit encara per la pràctica sanitària–, segons el qual la persona és sana quan és autònoma, solidària i joiosa. Perquè aquests fenòmens, correntment anomenats per tothom malalties, atempten contra l'autonomia, o la solidaritat o la joia de les persones. Però a part d'ells, n'hi ha d'altres que també atempten contra la salut, si aquesta l'entendem de la manera més àmplia que hem recordat, i que, en canvi, no s'adapten al concepte tradicional, restringit de malaltia, a menys que es forcin les realitats que els envolten, condicionen i fins, potser, causen.

Aquest és el cas de l'heroïnomania juvenil, que afecta profundament i extensa la societat, avui dia.

Els que en tenen una opinió medicalista volen reduir el fenomen a una causa única, la més banal per cert, és a dir, al fet de l'oferta. Segons ells, si ara hi ha heroïnomania juvenil és perquè, i únicament, ara s'ofereix heroïna als joves. Per ells la malaltia només s'estén com a resultat de posar en contacte un element tòxic i un organisme viu. I no es paren a pensar per què, per exemple, aquest fenomen de la toxicomania juvenil es dona precisament ara, concretament d'ençà de la guerra del Vietnam cap aquí, i no s'havia donat mai abans (abans hi havia heroïnòmans, però no heroïnomania juvenil generalitzada).

Per què, no? És que abans no hi havia plantacions d'opi? És que abans no s'extreien els alcaloides de l'opi i no es fabricava heroïna de la morfina, amb molta més facilitat que no pas ara, que està tan perseguit fer-ho? És que abans no hi havia gent amb afany de negocis immensos, com ara? A més, per què l'heroïna, que és tan cara, s'ofereix als elements de la societat amb menys capacitat econòmica i no s'ofereix tant, ni de bon tros!, als adults, més capacitats econòmicament? Per què aquesta oferta a la joventut es fa ara, des de la guerra del Vietnam cap aquí i no s'havia fet mai abans, almenys d'una forma tan massiva?

Crec que voler reduir el fenomen de la toxicomania juvenil a una simple relació de causa a efecte entre l'oferta i el consum és voler deslligar-lo de totes les implicacions psicològiques, socials i polítiques, que condicionen la salut –entesa en el sentit ampli en què l'entendem nosaltres–, de la majoria, potser, de joves del nostre món occidental.

Creiem, en efecte, que un conjunt de circumstàncies particulars afecten la joventut de les societats opulentes postindustrials. Que aquestes circumstàncies sotmeten gran part dels joves a una situació de malestar que és incompatible amb la condició d'autonomia, solidaritat i joia, imprescindibles per a la salut. I que una conseqüència, una de les més dramàtiques, del malestar esmentat, és la toxicomania, l'heroïnomania, més concretament.

Per això, perquè creiem que aquest fenomen és una conseqüència, un símptoma, d'una malaltia –entesa en el sentit que l'entendem aquí– i no és la malaltia mateixa, sostenim que, suprimint totes les drogues del món eliminaríem un símptoma, però no la malaltia o malestar que afecta gran part de la nostra joventut.

Acceptant, doncs, que l'heroïnomania és una conseqüència, més que un fet complet en si mateix, diversos autors li han buscat la causa i el procés d'emmalaltir que hi desemboca.

Alguns d'aquests, de mentalitat potser massa exclusivament psicoanalítica, han intentat trobar l'etiologia i la patogènia en les relacions objectals entre mare i fill. Segons això, les mares de tots els ionquis (heroïnòmans), quan els portaven a les seves entranyes, havien alimentat el desig i la fantasia que aquell fill que gestaven seria un escollit pels déus per a ésser el salvador de la humanitat. Que aquests fantasmes messiànics de les mares haurien induït els fills a voler-se situar per sobre dels altres éssers mortals. Cosa que «realitzaven» fent-se del grup dels «escollits», d'aquells dominadors de la mort i de la vida que eren els ionquis, i al qual grup accedien a través de la tràgica assumptió de la substància màgica, el «cavall» (l'heroïna).

És innegable que, en un gran nombre de ionquis es pot apreciar una relació de dependència mútua, força patològica, entre mare i fill. Amb tot, es fa difícil d'atendre's només a aquesta explicació. D'una banda, perquè hi ha un gran nombre de ionquis femenins i també de ionquis que són diversos germans, sovint nois i noies. Però, a més, és molt estrany que a partir dels anys cinquanta cap aquí hi hagi hagut tantes mares amb somnis de messianisme i que, en canvi, les mares de la primera meitat del segle n'haguessin estat exemptes.

Creiem que expliquen més bé el procés d'emmalaltir dels ionquis altres autors que apel·len a l'inconscient col·lectiu.

Alguns d'ells ens plantegen la gènesi del fenomen d'aquesta manera: des que s'ha instaurat la societat de consum en els països occidentals, és a dir, als volts de 10 a 12 anys després de la Segona Guerra Mundial, es produeix per primera vegada a la història coneguda la quasi completa laïcització de la societat. Aquesta, doncs, es trobaria per primera vegada orfena de tota simbologia religiosa, mancada de tot acte religiós i ben especialment de tot sacrifici ritual. I com que, segons Oughourlian, Girard, Lefont i molts d'altres, el sacrifici ha estat sempre l'única forma que han tingut les societats de poder conjurar la principal amenaça intrínseca que totes tenen, és a dir, la violència col·lectiva, la societat actual es troba desarmada davant aquesta amenaça que pesa constantment sobre ella. Per això els joves, que sovint són els elements més sensibles a les realitats col·lectives, presenten com ningú el perill que corre la humanitat. I alguns d'ells portats més o menys conscientment per

aquesta constatació i sentint-se «cridats», com sovint se senten els joves, a actes heroics en bé de la comunitat, s'ofereixen ells mateixos com a víctimes expiatòries (condició indispensable perquè hi hagi el sacrifici conciliador, capaç d'aturar la violència col·lectiva). I d'aquesta manera s'engatgen en l'espècie de suïcidi ritual i lent que és la «drogació»;¹ com tants d'altres que, sentint-se escollits pel cel, s'han lliurat al sacrifici de la vida, al llarg de tota la història que ens ha precedit.

Aquesta és una explicació molt suggestiva i, en pro o en contra de la seva idea bàsica, el sacrifici com a fonament de tota la vida social, discuteixen avui dia gran part dels pensadors francesos.

Una altra tesi, la d'A. Charles-Nicolas, que comença per dir que l'heroïnomania és una *no* malaltia, és també molt suggestiva com a explicació del procés d'emmalaltir (o de *no* emmalaltir; desconec si els francesos tenen una definició de la salut tan àmplia com tenim els metges i biòlegs de parla catalana) d'aquesta tara de la joventut actual.

Ens recorda que sovint l'adolescent d'avui es troba amb una insuperable perplexitat davant el món, enfront del seu futur. L'impacte que li causa la perspectiva d'un món tan hostil (agressiu i competitiu a ultrança) i tan il·lògic (centrat tot ell en el profit il·limitat) el sotmet sovint a la terrible angoixa de preguntar-se per què ha vingut en aquesta vida i si viure té sentit o no. I, trobant-se en una situació tan desesperada, necessita sortir de dubtes i es somet «voluntàriament» a una espècie de «judici de Déu», per forçar el destí a declarar-se clarament sobre ell. A manifestar-se sense embuts sobre si està destinat a viure o a morir. Per això es llença ell mateix a la «foguera» per veure si superarà la prova del foc o hi sucumbirà. La «drogació» és aquesta prova del foc i els que arriben a sortir-ne són els destinats a la vida i els que hi moren (ja sigui físicament per sobredosi o malaltia afegida, ja sigui moralment, portant la vida morta dels ionquis) són els destinats a la mort.

No cal dir que en aquesta explicació del procés d'emmalaltir, el subjecte actua més inconscientment que clarament conscient, però, dins la nebulosa on són impulsats els seus actes, no falten certs indicis de lucidesa i de lògica comportamental. I el significat del seu procedir seria aquest sotmetiment voluntari al «judici de Déu» de la «drogació».

Sense voler contradir les tres explicacions exposades fins ara, però cercant-ne unes altres que, arribant al mateix lloc, ens facin més propera i palpable la gènesi del problema, he reflexionat sobre els factors psico-sòcio-polítics que crec que intervien sobretot en el procés d'emmalaltir dels toxicòmans joves. (Quan dic toxicòmans, vull dir bàsicament i potser exclusivament heroïnòmans).

Considerant, doncs, les circumstàncies socio-econòmiques, i, per tant, polítiques, que han envoltat la joventut, l'adolescència o la infantesa d'aquells que han viscut alguna, almenys, d'aquestes etapes vitals entre els finals dels cinquanta i els finals del setanta, al món occidental, m'ha semblat trobar sobretot tres condicionaments que, actuant sobre ells, explicarien molt més que d'altres, sense dubte també operants, el procés d'emmalaltir dels joves heroïnòmans.

La societat postindustrial, opulenta i supertecnificada de les dècades esmentades ha llevat al jove, sobretot després del Maig del 68,² tota possibilitat de protagonisme, fora del protagonisme consumista. En efecte, la societat de consum troba en el jove i adolescent el protagonista ideal del consum desafortat que ella proclama i procura per tots els mitjans. I fomenta el consumisme i el consumisme irracional, de manera que arriba a crear en l'infant, adolescent o jove la *necessitat* del consum *irracional*: nounats que reben regals totalment inoperables i inútils per a ells; infants que

prenen begudes i aliments totalment innecessaris biològicament, fisiològicament i psicològicament parlant; adolescents que són gratificats amb el regal de vehicles que no corresponen a la seva edat legal, ni psicobiològica, etc. Acostumat, doncs, al consum irracional i reduït tot el seu protagonisme al protagonisme de consum; a més, havent-se fet inútils, pel domini de la tècnica moderna, quasi totes les aventures a què podia aspirar, a l'adolescent només li queda una possible aventura, la del consum més i més irracional. Reduïts, doncs, així els seus horitzons, és per la necessitat que alguns s'endinsen en l'aventura del consum irracional per excel·lència: el de la «drogació».

Això, per una part. Però el procés és més complex i, encara que tot ell tingui una unitat, indestruïble a la pràctica, teòricament podem destriar-ne dos altres factors principals en aquest procés d'emmalaltiment. I és que aquesta societat consumista a ultrança (o productora-consumista a ultrança) ha anihilat tots els valors morals i socials pre-existents perquè tots els ha suplantat pel sol «valor» del poder de consumir. També per aquí, doncs, per l'absència de valors, el jove o adolescent es troba sense al·licients a la vida. Aquesta falta d'al·licients queda reblada pel fet que el consumisme, que l'ha erigit en protagonista i heroi, l'avorreix sobiranament perquè ha fet d'ell un subjecte passiu. I, com que la felicitat només es troba en el desplegament de les pròpies facultats, sobretot les més creatives, el protagonisme consumista passiu, a què es veu reduït l'adolescent o jove, li augmenta la falta d'al·licients a la vida. No havent-hi, doncs, *res que tingui valor a la vida, no havent-hi res que tingui al·licient*, l'única cosa que apareix com a important i atractiva a l'horitzó del món de l'adolescent és la mort. La mort, que sempre ha tingut atractiu per l'adolescència i ha fascinat la joventut, adquireix als ulls dels adolescents d'avui dia una fascinació molt més intensa, sobretot perquè sovint li apareix com l'única cosa fascinant. I com a tal actua amb tot el seu poder obsessiu sobre seu.

El ionquí, doncs, desenganyat d'una vida que mai no ha conegut, però que se li presenta privada de tot atractiu, i captivat i fins obsedit per la mort, juga amb ella com ho fa el cavaller del Setè Segell de Bergmann. Accepta la mort, a canvi d'alliberar-se del tedi de la vida, una estona, cada cop que es punxa.

Encara podríem separar artificialment dels dos esmentats un altre factor determinant. Fora el gran paper que, en la necessitat d'escollir la «drogació», juga l'angoixa, que l'adolescent actual sent sovint de cara al seu futur. Ja que la societat d'adults, a on va a entrar, no solament l'ha acostumat al consum irracional i li ofereix aquest com a única aventura, no solament li causa tant tedi que només li apareix atractiva la mort, sinó que, a més, li causa una profunda angoixa. En efecte, situat davant una societat sense valors morals ni socials, on l'individualisme agafa les màximes cotes i, per tant, la solitud dins un desert de persones apilotades pren intensitats despersonalitzadores, l'adolescent se sent envaït per una profunda angoixa. I portat per ella intenta buscar fugides. Aquestes són diverses: el «passotisme» és una actitud filosòfica, en què l'adolescent o jove posa la seva ment en blanc davant les realitats massa lletges que li presenta la vida. El submergiment en la «música-fressa» de les discoteques, durant llargues i llargues hores d'oci obligat, és una forma més d'estaborniment mental que permet no pensar en el futur. La il·lusió que la velocitat i el soroll de la moto donen de separació de la resta dels mortals tendeix al mateix fi d'escapar-se de la realitat insuportable. Però sobretot és la droga, el «cavall», el que oferirà una fugida més perfecta, proporcionant, d'un cantó, l'esborrament de tota angoixa i, de l'altre, la fruïció del més gran plaer.

Aquests tres factors, necessitat de consum irracional, necessitat de la mort per

tedi de la vida i necessitat de fugida per l'angoixa d'aquesta vida, no són més que tres facetes d'un sol i complexíssim procés d'emmalaltir. Cada cas, a més, tindrà molts altres factors personals que intervindran en la gènesi i prossecució d'aquest procés; però, si, com creiem, aquells factors són la base del procés, la malaltia la constitueixen ja ells mateixos perquè ells sols, indistriablement fusionats, lleven al subjecte l'autonomia, la solidaritat i/o la joia. La toxicomania, doncs, és més un símptoma que una malaltia en si. O, és més exacte dir que és una complicació d'una malaltia pre-existent. Per tant, el seu procés d'emmalaltir és la complicació d'un procés d'emmalaltir anterior, lògicament parlant. Aquest últim és el que sofreix la joventut atesa pel consumisme irracional, el tedi de la vida i l'angoixa del futur.

Amb tot, la nostra societat postindustrial i consumista, que és causa de l'emmalaltiment de tants joves, ha sofert un canvi important amb la crisi econòmica. Canvi que també s'acusa en el procés d'emmalaltir de la toxicomania juvenil.

En efecte, aquelles persones que han viscut la infantesa i/o l'adolescència en l'abundància de l'avant-crisi i aquelles que, malgrat la crisi, hi viuen encara (com s'esdevé en la major part dels països occidentals més rics), tenen, respecte a la «drogació», una actitud que és distinta de la d'aquelles que ja han sofert l'escassetat durant la seva època puberal.

Aquells primers, embafats encara, incapaços de suportar cap frustració perquè tot ho han pogut obtenir immediatament, avorrits i angoixats davant les ofertes i perspectives de la societat postindustrial, sovint s'engatgen en la «drogació» per endinsar-se en una altra forma de vida. Tot i que, com hem dit, hi ha com una elecció de la mort, el seu gest de deixar «aquesta vida» és més aviat semblant al gest del monjo o religiós que deixa el «mundanal ruidó» d'aquesta vida per endinsar-se en una altra que creu superior i millor. Podriem dir, malgrat tot el que abans hem afirmat, que els ionquis, més que deixar la *vida*, deixen *aquesta societat* o forma de vida per una altra hipotèticament superior. Amb paraules consagrades per l'ús (almenys fins fa pocs anys), diríem que més que deixar la vida, *deixen el món*.

En canvi els segons, els que ja han viscut en la seva adolescència i/o infantesa la crisi econòmica, i que ja són força en el països occidentals més pobres, com el nostre, prenen una altra actitud davant la «drogació». La majoria d'ells, que ja han conegut la frustració de no obtenir sempre el plaer immediat i que han après per experiència que les coses valen esforç, tenen un sentit més positivista de la vida; i, sabent per l'experiència que han sofert els seus immediats antecessors els desastres que comporta la «drogació», no s'hi engatgen fàcilment. S'accontenten de fumar algun porro, però ja no es deixen enredar fàcilment per l'heroïnomania. D'altres, en canvi, els que són més castigats per la duresa de la crisi, a causa de la seva condició socio-econòmica i/o familiar i ambiental, senten més encara que els seus antecessors la necessitat de fugir de la vida. I d'aquests si que podriem dir, amb més propietat que no pas dels seus antecessors, que sovint fugen de la vida amb la «drogació».

Això últim explicaria que, si en els països més desenrotllats la «drogació» continua afectant, sense gaire diferència, totes les capes socio-econòmiques, en els països com el nostre l'heroïnomania va desplaçant-se cada cop més vers les capes econòmicament, socialment i culturalment més castigades.

En resum, considerem que la toxicomania juvenil i, més concretament, l'heroïnomania, és una malaltia, si entenem la salut com la fa definir el Xè Congrés de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana. Però que és una malaltia conseqüència d'un estat patològic anterior, que afecta gran part de l'adolescència i joventut del món occidental,

molta més que no és afectada per la toxicomania. Que hem de buscar les causes i el procés d'emmalaltir de la joventut afectada bàsicament en la deshumanització que comporta l'anomenada civilització postindustrial, o civilització del consum o més exactament civilització del binomi producció-consum il·limitats. Que una tal deshumanització afecta sovint els adolescents i joves perquè els incita al consum irracional, els deixa sense al·licients a la vida i els angoixa profundament de cara al futur. Que aquests factors nocius constitueixen facetes d'un mateix i molt complex procés d'alteració de la salut. Que aquest procés d'emmalaltir desemboca en el fenomen de la «drogació», en força casos. Que podríem considerar la «drogació» com una complicació del procés, la qual es donaria quan apareguessin altres factors secundaris, com l'oferta de la droga, la pressió de grup, un ambient propici, la dissociació familiar, etc.

Finalment també diem que l'aparició de la crisi econòmica ha introduït una modificació en el procés d'emmalaltir de la joventut i, per tant, també el de la toxicomania, que n'és una conseqüència. Que, si aquesta última continua afectant sense gaire distinció els diversos estaments joves dels països on la crisi encara no ha fet conèixer gaire l'escassetat als infants o adolescents; en canvi, en els països on l'han coneguda, la toxicomania (l'heroïnomania sobretot) es concentra cada cop més en els estaments juvenils més castigats, econòmicament i socialment parlant.

¹ La paraula «drogació» no és al diccionari. L'uso perquè en català no hi ha cap paraula que expressi tot el complex fet de drogar-se. Voldria correspondre a la paraula francesa «défoncé».

² Encara que l'heroïnomania estava estesa entre els soldats americans del Vietnam, no apareix com a plaga juvenil generalitzada fins després de la derrota politico-social de la revolució dels joves, representada pel Maig del 68.